

شبکه‌های اجتماعی در اعتراضات ایران: عرصه عمومی جدید

به قلم مهدی خلجی (/fa/experts/mhdy-khljy-0/)

۱۱ اکتبر ۲۰۲۲

همچنین دست‌یافتنی به

/ (English (/policy-analysis/social-media-irans-protests-new-public-sphere

العربية (/ar/policy-analysis/wsayl-altwasl-alajtmay-fy-alahtjajat-alayranyt-hl-hy-mjal-am-jdyd/)

درباره نویسنده

مهدی خلجی (/fa/experts/mhdy-khljy-0/)

مهدی خلجی عضو ارشد و هموند پژوهشی خانواده لیبتسکی در انستیتو واشنگتن پژوهشگر تشیع فلسفه و کارشناس سیاست ایران

تحلیل کوتاه

ابزارهای شبکه اجتماعی مثل کلاب‌هاوس و اینستاگرام توانایی مردم را برای تبادل ایده‌ها و حتی انتقاد از رژیم به میزان زیادی گسترش داده‌اند اما حکومت ایران همزمان این پلتفرم‌ها را مختل کرده یا به خدمت گرفته و هر وقت خواسته آن‌ها را خاموش کرده است

رژیم ایران از مدت‌ها پیش دسترسی شهروندان به شبکه‌های اجتماعی خصوصاً فیس‌بوک توئیتر و تلگرام را مسدود کرده است اما دو شبکه اجتماعی مهم معمولاً از این فیلترینگ معاف بوده‌اند: کلاب‌هاوس و اینستاگرام چرا این ابزارهای ارتباطی تا پیش از اعتراضات انبوه جاری و گاهی در جریان آن اجازه فعالیت داشته‌اند و چگونه معترضان و ایرانیان دیگر از آن‌ها استفاده می‌کنند

اینستاگرام: ابزاری مقرون‌به‌صرفه برای پروپاگاندا و تجسس

اینستاگرام با اختلال بسیار کمتری در مقایسه با دیگر ابزارهای ارتباط مجازی مواجه شده چون عرصه جذابی برای انواع تبلیغات بوده و به همین خاطر نقش مهمی در تقویت کسب‌وکارهای کوچک در ایران داشته است بنا به گزارش «مرکز تحقیقات بتا (<http://beta.ir>)» استفاده ایرانیان از اینستاگرام از ۲۴ میلیون کاربر در سال ۲۰۱۷ به ۴۸ میلیون در سال ۲۰۲۱ افزایش یافته است خصوصاً طی چند سال گذشته سلبریتی‌ها و ستارگان فضای مجازی (اینفلوئنسرها) به سرعت به این پلتفرم روی آوردند و تعداد زیادی دنبال‌کننده جذب کردند

در بحبوحه فشار مالی همه‌گیری کرونا تأثیر اقتصادی اینستاگرام برجسته‌تر شد رئیس‌جمهور ابراهیم رئیسی در جریان تبلیغات انتخاباتی خود در سال ۲۰۲۱ مشخصاً از آزادی دسترسی به اینستاگرام برای مصارف اقتصادی حمایت می‌کرد و معمولاً از استفاده دختران خودش از این ابزار برای خریدهای آنلاین سخن می‌گفت پیامدهای آن برای درآمد دولت هم قابل توجه است: در سال ۲۰۲۰ مجلس مالیات جدیدی بر حساب‌های اینستاگرامی دارای بیش از نیم میلیون دنبال‌کننده وضع کرد

اما دلیل تحمل اینستاگرام برای رژیم صرفاً انگیزه اقتصادی نیست دستگاه‌های دولتی همچنین از این ابزار برای پروپاگاندا سایبری نظارت سازمان‌یافته بر صفحات ستارگان فضای مجازی و در بسیاری موارد بهره‌برداری از آن‌ها استفاده می‌کنند مثلاً نهادهای امنیتی و اطلاعاتی برخی شخصیت‌های مشهور را وادار کردند تا پیام‌های رژیم را نشر کنند که برای تاثیرگذاری بر نسل‌های جوان‌تر درباره موضوعات اضطراری طراحی شده است خصوصاً مواقعی که رسانه‌های حکومتی برای این مقاصد ناکارآمد به نظر می‌رسند صفحه

بازبگاران محبوب سینما مثل داریوش ارجمند (<https://www.instagram.com/daryousharjmand/?hl=en>) و پرویز پرستویی (<https://www.instagram.com/parvizparastouei/>) جزو حساب‌هایی دانسته می‌شود که خواسته یا ناخواسته در خدمت این نقش هستند

به طور کلی باز نگه داشتن اینستاگرام رژیم را قادر می‌سازد درباره شهروندان عادی فعالان و روندهای پرتطرفدار در افکار عمومی اطلاعات جمع‌آوری کند. کمیت و کیفیت داده‌هایی که دستگاه‌های اطلاعاتی و امنیتی از اینستاگرام جمع‌آوری می‌کنند احتمالاً از طریق هیچ یک از شیوه‌های جایگزین امکان‌پذیر نیست.

البته هر وقت رژیم کاملاً دسترسی اینترنت را در ناحیه‌ای معین قطع می‌کند اینستاگرام هم مثل هر ابزار مجازی دیگری از دسترس خارج می‌شود و در مقایسه با دوره‌های قبلی ناآرامی این قطعه‌ها در جریان اعتراضات جاری بیشتر بوده است. بنا به مقاله‌ای در *واشنگتن پست* در ۵ اکتبر (<https://www.washingtonpost.com/investigations/2022/10/05/iran-protests-crackdown-deadly/>) بعد از تشدید خشونت علیه معترضان در ۲۱ سپتامبر قطع کامل اینترنت به رویدادی هر روزه بدل شده است: «الگوهای ترافیک ماهیت ادواری این اختلالات را نشان می‌دهد که هر روز حدود ساعت ۴ عصر به وقت محلی شروع می‌شود یعنی پایان روز کاری در ایران زمانی که بیشتر اعتراضات شروع می‌شود و بعد از نیمه شب به وضعیت عادی بر می‌گردد».

امروز وزارت خزانه‌داری با تحریم کردن (<https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy0994>) هفت مقام ارشد سیاسی و امنیتی ایرانی به این سرکوب پاسخ داد از جمله احمد وحیدی وزیر کشور و فرماندهان اصلی سپاه پاسداران و فرارگاه تارالله شاخه‌ای که وظیفه‌اش حفظ امنیت داخلی (<https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/will-sense-revenge-spur-iran-attack-saudi-arabia>) پایتخت است. مطابق بیانیه خزانه‌داری: «آمریکا قطع اینترنت و سرکوب خشن و ادامه‌دار اعتراضات مسالمت‌آمیز از سوی دولت ایران را محکوم می‌کند و بدون هیچ تردیدی کسانی را که در هدایت یا حمایت از این‌گونه اقدامات دست دارند هدف می‌گیرد». این حرکت در پی صدور (<https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy0974>) «مجوز عمومی دی-۲ برای ایران» از سوی این وزارتخانه در ۲۳ سپتامبر انجام می‌شود که «صادرات ابزارهای اضافی» برای کمک به دسترسی ایرانی‌ها به اینترنت را مجاز می‌شمارد.

کلاب‌هاوس: شمشیر دولبه

شبکه اجتماعی کلاب‌هاوس بعد از راه‌اندازی در سال ۲۰۲۰ به رسانه‌ای استثنایی برای ایرانیان در زمینه تبادل افکار در حوزه امور عمومی و موضوعات سیاسی جاری تبدیل شد. کلاب‌هاوس از ابتدای کار خود زمانی که بر اساس دعوت دوستان از یکدیگر کار می‌کرد به میزبانی برای «گفتگوهای خودمانی و ورود-آزاد» در «اتاق‌ها» پی که در دسترس هزاران کاربر قرار دارد بدل شد. در جریان قرنطینه‌های کرونایی در سراسر جهان که کاربران دنبال راه‌های تازه‌ای برای معاشرت از راه دور بودند این ابزار ارتباطی به سرعت توجه بیشتری جلب کرد. در ایران بسیاری از کاربران همچنین آن را فرصتی برای استفاده از آزادی بیان محدود دور از سانسور دولتی می‌دیدند. با حضور شخصیت‌های سیاسی بانفوذ مثل جواد ظریف وزیر خارجه سابق کلاب‌هاوس به فضایی کلیدی برای بحث آزاد درباره موضوعات ممنوعه و مناظره‌های پرحرارت بین مکاتب فکری کاملاً مخالف بدل شد. با مشارکت تعداد بیشتری از چهره‌های عمومی در مباحث کلاب‌هاوس این مباحث حتی در دیگر پلتفرم‌های شبکه‌های اجتماعی و در صفحات روزنامه‌های اصلی داخل کشور بازتاب پیدا کرد.

در حال حاضر اتاق‌های کلاب‌هاوس از سوی دولت مسدود نشده است و ایرانیان داخل و خارج کشور می‌توانند آزادانه با هم گفتگو کنند و به تبادل ایده‌ها و داده‌ها یا تفریح بپردازند. دست‌کم وقتی اینترنت وصل باشد برخلاف اینستاگرام کلاب‌هاوس ارزش اقتصادی چندانی ندارد بلکه به جایگزینی مجازی برای سپهر عمومی متعارف بدل شده است که رژیم عمدتاً آن را در انحصار خود دارد یا طی سال‌ها با تحمیل یکسان‌سازی و محدودسازی ارتباطات (مثلاً از طریق سانسور تهاجمی مطبوعات) آن را از بین برده است.

به‌ویژه برای نسل جوان‌تر که معمولاً در ادبیات سیاسی ایران به آن‌ها «دهه هشتادی» می‌گویند کلاب‌هاوس پادزهری نیرومند برای مطلقه‌خواهی دینی (<https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/celebrities-clergy-and-succession-wild-cards-irans-protests>) بوده است. بسیاری از اعضای این نسل سرکش به داشتن دیدگاه خارج از هنجار و غیرایدئولوژیک به تاریخ ایران شناخته می‌شوند. به همین ترتیب این نسل آرمان‌هایی استوار برای استقلال فردی و نفی کلی اتوریته‌های سنتی (<https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/how-irans-protests-differ-past-movements>) دارد یعنی اتوریته‌هایی که می‌خواهند یکسان‌سازی مطلوب خود را در خانه مدرسه یا خیابان تحمیل کنند. این طرزفکرهای آلترناتیو آن‌ها را واداشته تا سراغ پلتفرم‌های ارتباطی جدید و سازگارتری بروند. بسیاری از ایرانیان جوان که نظارت متمرکز بر هویت و فعالیت‌های خود را طرد می‌کنند کلاب‌هاوس را ترجیح می‌دهند چون دسترسی به آن و ناشناس ماندن در آن از طریق موبایل‌های‌شان آسان است و همزمان امکانی است برای حدی از مشارکت دموکراتیک در یک فضای عمومی مجازی. جذابیت این ابزار در امکانات صوتی آن است ضمن اینکه محدودیتی در مورد مدت زمان برگزاری جلسات و تعداد افراد شرکت‌کننده ندارد.

اکنون کلاب‌هاوس به سیاسی‌ترین پلتفرم اجتماعی ایران بدل شده است. چون شخصیت‌های اجتماعی به شیوه‌ای بی‌سابقه شروع به استفاده از آن برای ارتباط با مخاطبان کرده‌اند. کلاب‌هاوس حالا پر از کلوب‌های پرجمعیتی است که هزاران عضو آن‌ها به اتاق‌های اختصاصی می‌پیوندند تا درباره اخبار و تحولات روز و مسائل عمومی پراهمیت بحث کنند و برخی از این گردهمایی‌ها تا ده ساعت هم طول می‌کشد. در این جلسات برخی کاربران نظرات خود را بیان می‌کنند و بسیاری دیگر صرفاً برای شنیدن سخنان کارشناسان و چهره‌های عمومی وارد این انجمن‌های مجازی می‌شوند.

علاوه بر این‌ها اتاق‌های کلاب‌هاوس بین ایرانیان داخل جمهوری اسلامی و ایرانیان خارج از کشور به نحوی بی‌بدیل پل می‌زند. در طول چند دهه رژیم به طور سیستماتیک ایرانیان خارج از کشور را دچار تفرقه و دشمنی کرده بود و این امر آن‌ها را برای ارتباط با هموطنان‌شان در داخل درباره مسائل اجتماعی-سیاسی دچار مشکل می‌ساخت. رژیم یک دوگانه «داخل/خارج» جعل کرد که مدت‌ها بین مردم تفرقه انداخت و همبستگی اجتماعی مورد نیاز برای پیشرفت هماهنگ به سمت برقراری دموکراسی را تضعیف کرد.

برای همین به‌رغم تحمل نسبی در قبال کلاب‌هاوس مقامات رژیم خوب می‌دانند که این ابزار ارتباطی یک مشکل امنیتی بالقوه است و گاهی بر همین اساس اقدام کرده‌اند. مثلاً در ماه جولای مصطفی تاجزاده معاون سابق وزیر کشور را که صریح‌اللهجه‌ترین منتقد علی خامنه‌ای رهبر ایران در اردوی اصلاح‌طلبان است به اتهام «توطئه علیه امنیت ملی» بازداشت کردند. این حرکت در پی ماه‌ها حضور تاجزاده در پرتفردارترین اتاق‌های کلاب‌هاوس اتفاق افتاد. در این اتاق‌ها او بی‌پرده از رژیم انتقاد می‌کرد. خواستار اصلاحات می‌شد و با هواداران براندازی خشونت‌بار مخالفت می‌کرد.

گذشته از سرکوب برخی کاربران و نظارت بر کلاب‌هاوس به عنوان منبع اطلاعاتی منحصر به فرد درباره افکار مردم و شخصیت‌های اجتماعی پیشرو رژیم همچنین از نیروی سایبری خود برای شکل‌دادن به گفتمان‌ها در فضای کلاب‌هاوس استفاده کرده است. از جمله: تلاش برای انحراف بحث‌ها از موضوعات معین مرعوب کردن مخاطبان و بازگویی نظرات دولت به علاوه رژیم اتاق‌های خودش را ایجاد کرده است که در آن‌ها فحاشی و اوباشیگری را ترویج می‌دهد تا جو سیاسی را آلوده کند و مردم را دچار تفرقه سازد. در واقع رقابت بر سر گفتمان در کلاب‌هاوس پرسش‌هایی جدی برانگیخته است درباره سوءاستفاده از شبکه‌های اجتماعی برای مقاصد سیاسی در ایران و همین‌طور میزان آگاهی مردم از سازوکارهای ظریف و نیرومندی که رژیم برای کنترل و گمراه کردن آن‌ها در مواقع بحران به کار می‌برد.

جالب توجه است که مطبوعات به‌شدت سانسور شده فعلی در ایران از نزدیک اتاق‌های سیاسی و اجتماعی خاصی را در کلاب‌هاوس دنبال می‌کنند و اغلب درباره بحث‌های مهمی که در این محافل در می‌گیرد گزارش می‌دهند. برخی رسانه‌های خبری فارسی داخل و خارج کشور هم کلوب‌های خودشان را راه‌اندازی کرده‌اند و از این ابزار برای تقویت نفوذ یا گسترش مخاطبان خود استفاده می‌کنند. گسترش این انجمن‌ها در کلاب‌هاوس انعکاسی از میزان قطب‌بندی و تکرار در جامعه ایرانی است که در رسانه‌های اصلی داخل به‌ندرت می‌توان دید. حتی روحانیون خصوصاً نسل جوان‌تر طلاب در کلاب‌هاوس فعال شده‌اند.

با این حال ناظران باید مراقب باشند که از یک سوءبرداشت اساسی درباره کلاب‌هاوس و دیگر شبکه‌های اجتماعی اجتناب کنند: این شبکه‌ها هیچ‌وقت نمی‌توانند جایگزین فضای عمومی واقعی شوند یعنی اماکن فیزیکی که شهروندان بتوانند در آن جمع شوند و در کمال امنیت درباره هر مسئله‌ای مربوط به زندگی و جامعه خود گفتگو کنند. ابزارهای ارتباطی راه موثری برای مردم فاقد قدرت فراهم می‌کند تا صدای خود را بلند کنند و «یکسان‌سازی» ایدئولوژیکی را که رژیم توتالیتری مثل جمهوری اسلامی تحمیل کرده نفی کنند. گرچه این ابزارهای فضای مجازی برای شبکه‌سازی و سازمان‌دهی جنبش‌های مدنی و سیاسی موثر است اما در نهایت فضای عمومی واقعی است که روشن می‌کند تا چه حد گرایش مردم به برقراری دموکراسی می‌تواند به بقا و رشد خود ادامه دهد. به این معنا ایرانیان ممکن است هنوز راهی طولانی برای زدودن سلطه نظام توتالیتر خود بر عرصه عمومی در پیش داشته باشند.

مهدی خلجی هموند خانواده لیبیتسکی در انستیتو واشنگتن است. نویسنده از معید برادران به خاطر کمکش به این دیدبان

سیاست‌گذاری تشکر می‌کند. ❖

RECOMMENDED

تحليل کوتاه

سلبریتی‌ها، روحانیون و جانشینی: کارتهای زرد در اعتراضات ایران

۷ اکتبر ۲۰۲۲

مهدی خلجی

([fa/policy-analysis/slbrytyha-rwhanywn-w-janshyny-karthay-zrd-dr-atradat-ayran/](#))

BRIEF ANALYSIS

The Demonstrations for Mahsa Amini: A Turning Point in Iran

۷ اکتبر ۲۰۲۲

Ziryan Rojhelati

([/policy-analysis/demonstrations-mahsa-amini-turning-point-iran](#))

ARTICLES & TESTIMONY

Ten Years After Benghazi: Getting Past Groundhog Day

October-November 2022

Ben Fishman

([/policy-analysis/ten-years-after-benghazi-getting-past-groundhog-day](#))

TOPICS

([fa/policy-analysis/dmkrasy-w-aslah/](#)) دموکراسی و اصلاح

([fa/policy-analysis/rb-w-aslam-syasy/](#)) عرب و اسلام سیاسی

([fa/policy-analysis/anrzh-y-w-aqtsad/](#)) انرژی و اقتصاد

REGIONS & COUNTRIES

([fa/policy-analysis/ayran/](#)) ایران

